

⁹. Відозва до всіх українських організацій народного вчителства бувшої Зах(ідно)Укр(аїнської) Республіки // Покутський вісник. – 1919. – 12 січ.

В статтє исслєдуєтєя національное возрождење в образовательной сфєре в период существованєя ЗУНР. Автор характеризует политику правительства ЗУНР в сфєре образования и влияния на нее событий в Надднєпрянской Украине.

Ключевые слова: національное возрождење, образование, образовательная политика, народное учительство, шкільництво.

This paper examines the national revival in education during the period of ZUNR. The author tries to describe the educational policy of the ZUNR government and the influence of the events the Over-Dnieper Ukraine.

Keywords: national revival, education, educational policy, national Magisterium, schooling.

УДК 94 (477.83)

Ігор АНТОНЮК, Андрій МИКИТИН

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ – ПОВІТОВИЙ КОМІСАР ЗУНР НА САМБІРЩИНІ

У статті на базі джерел та історичної літератури висвітлено біографію письменника й громадсько-політичного діяча Андрія Чайковського як повітового комісара на Самбірщині часів ЗУНР. Розглянуто основні заходи А.Чайковського щодо ефективнішої праці нової адміністрації, збереження громадського порядку та допомоги військам УГА.

Ключові слова: Андрій Чайковський, повітовий комісар, Самбірщина, ЗУНР.

“Руководився не бюрократичними приписами,
лише вїтївським розумом і хлєпською
практикою стїлькїлїтнього адвоката”
А.Чайковський “Чорні рядки”

Українська історія багата відомими та маловідомими іменами: одних ми знаємо як літературів, інших – як політичних діячів чи науковців.

У наукових працях при висвітленні постаті Андрія Яковича Чайковського переважно звертається увага на літературну¹ та громадську діяльність², на відміну від участі його в політичному житті. Тільки у працях О.Сендляр, Б.Якимовича та Р.Федака показано політичну діяльність А.Чайковського, уперше розглянуто його постать як повітового комісара Самбірщини часів ЗУНР³. Крім цього, в українській історіографії відсутнє конкретне дослідження Самбірського повіту за часів визвольних змагань західних українців.

Джерельна база статті досить вузька. Основним джерелом нашого дослідження є спогади самого А.Чайковського про події з 1 листопада 1918 до 13 квітня 1919 рр., відомі під назвою “Чорні рядки”⁴. Ці спогади є досить інформативні та вичерпні, проте, як зазначає сам автор, не завжди точні, оскільки не може “напевно оперувати назвиськами і певними календарними датами, бо я не мав часу вести хронічки день по днєві”⁵. Не потрібно також забувати про публіцистичні твори й епістолярії А.Чайковського, написані в період його перебування на посаді повітового комісара⁶.

Метою статті є дослідження діяльності Андрія Чайковського на посаді повітового комісара на Самбірщині часу ЗУНР.

Андрій Якович Чайковський народився 15 травня 1857 р. у родині дрібного урядника в м. Самбір. Рано осиротівши, виховувався родичами й бабусею в с. Гординя (біля Самбора),

здобув початкову освіту вдома. У 1869 р. вступив до Самбірської гімназії, де долучився до громадського життя краю; належавши до учнівської громади впродовж 1873–1877 рр., був її головою. У 1877 р. вступив на філософський факультет Львівського університету, але через брак коштів залишив університет і пішов на військову службу. 1882 р. А.Чайковський був мобілізований до війська та відправлений на придушення повстання в Боснії. Після закінчення служби зміг оплатити навчання правознавчих студій і закінчив суддівську практику в Самборі. Ці роки характеризуються першим етапом його творчості й активною громадською діяльністю поряд з адвокатською практикою та частими переїздами⁷.

Перша світова війна застала А.Чайковського в Самборі, де він перебував під час військових дій; там і зустрів розпад Австро-Угорської імперії. У жовтні 1918 р. він був одним із делегатів до Львова, під час утворення Українського національного комітету виступив із промовою перед “австрійським архікнязем Фрідріхом”, висловив “наші патріотичні австрійські почуття”, тобто лояльність до влади Габсбургів. Зазначені прояви відданості Австро-Угорській імперії були “не щирими” і вимушеними. У своїх спогадах А.Чайковський згадував: “Я був в примусовім положенні так говорити, щоб захистити моїх земляків від напасти”⁸.

Листопадові події 1918 р. докорінно змінили ситуацію на галицьких землях, а львівське повстання стало каталізатором передання влади в повітах в українські руки. Слушна думка щодо цього Степана Макарчука, який зауважує, що “в більшості повітів вже вночі з 31 жовтня на 1 листопада була передана влада... переважно без кривавих збройних сутичок. Це безумовно засвідчує про те, що українські організації мали у своєму розпорядженні значні військові сили і масову громадську підтримку”⁹.

На теренах ЗУНР розпочалося формування системи виконавчої влади на місцях. Нові управлінські структури будувалися на ґрунті колишніх австрійських місцевих виконавчих органів. Так, посада повітового старости замінювалася повітовим комісаром. Цей пост у перші дні існування республіки вище керівництво доручало членам підготовчого комітету чи лідерам місцевої інтелігенції¹⁰. Тому не викликає сумнівів слушність призначення Андрія Яковича повітовим комісаром Самбірщини, зважаючи на його активну попередню громадську та культурну діяльність.

Як писав у своїх спогадах А.Чайковський, це обрання на відповідальну посаду було для нього несподіванкою, а сам він “того налякався, бо не був на це підготовлений і не почував у собі сили, щоби такому відповідальному завданні подолати”¹¹. Про обрання повітовим комісаром його повідомив син Богдан 4 листопада 1918 р. під час здійснення акції організації війська для встановлення та підтримки української влади в Самборі.

Обранню повітовим комісаром передувало виконання Андрієм Яковичем із 1 до 4 листопада доручення вищого керівництва – “перебрати в Самборі і повіті усю цивільну і військову владу”. Крім цього, з власної ініціативи “на власну руку та ризику” він здійснив організацію військової частини для захисту місцевих органів влади. Упродовж тих днів він побував у Закуттях, Гордині, Карналовичах, Сокерчицях, Білині Малій і Великій, проводив роз’яснювальну роботу та зустрічався з населенням Самбірського повіту. Результати таких дій були позитивні, бо, як згадував сам А.Чайковський, “гуртки добровольців уже пішли до Самбора”¹².

Вступивши на довірену посаду, А.Чайковський одразу зіткнувся з проблемою управлінських кадрів, оскільки персонал “старої”, “австрійської” адміністрації переважно не бажав працювати для молоді Української держави. З колишньої повітової влади на службі залишилися “лише українці, жиди, німці і двох чи трьох поляків”, мала частина “того великого адміністративно-скарбового апарату”¹³.

У новоствореній адміністрації у А.Чайковського були два фахові дорадники: Шебест, австрійський майор жандармерії, який перейняв ті самі функції, та П.Шкільний, колишній податковий інспектор, а інспекторат очолив о. Юліан Татомир. Через труднощі в організації суду, який вважав незалежною інституцією, зусиллями письменника ведення суду передано Туркевичу. Скарбничу (фінансову) дирекцію очолив Баранецький, податковою системою займався Голинський, прокуратуру обійняв Василік, пошту й телеграф – Хоміцький. Про

створену адміністрацію А.Чайковський говорив, що “всі уряди вважав я за адміністраційні і вважав себе компетентним інгерувати”¹⁴.

Погоджуємося з твердженням О.Седляра, який зауважував, що “довелось обмежитись наявним мінімумом фахівців, хоча багато важливих адміністративних посад вдалося заступити фаховими урядниками і загалом українська адміністрація на Самбірщині діяла цілком задовільно, особливо зважаючи на обставини часу”¹⁵.

Зокрема, і сам А.Чайковський як повітовий комісар мав значні повноваження, згідно із Законом “Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки”. Так, він затверджував обрані кандидатури сільських і міських комісарів або мав право розпускати “прибічні” ради й призначення нових виборів, здійснював нагляд за діловодством державних органів і службових осіб у повіті та ін. Повітові військові коменданти та коменданти жандармерії підлягали його владі виключно в питаннях громадської безпеки, а компетентність дій комісара закінчувалась у справах суду, залізниці, пошти, копалень, у їхні справи можна було втручатись у надзвичайних випадках¹⁶.

Письменник поставив перед собою завдання популяризувати молоду українську владу, розгорнувши жваву працю у своєму повіті. Щоб показати відмінність від австрійського зразка бюрократії, він докладав зусиль, щоб нова влада ефективніше працювала та пришвидшила розгляд громадських справ. У своїх спогадах він зауважував, що “справа мусіла бути якнайшвидше поладнала... треба було показати, що тепер іде урядування швидше, як перед ним”¹⁷.

Зусиллями А.Чайковського були знешкоджені банди дезертирів, які тероризували села; організовано забезпечення селян дровами із “менше вартних лісів” при “означенні сталої ціни”; безпритульним виділено колишній “старостинський будинок на мешкання” в зимових умовах. Було відкрито паперову фабрику, “бо був великий брак паперу”, організовано видавництво органу “повітових комісаріятів в Самборі, Старім Самборі та Турці” газети “Дністрові вісті”. Поряд із цим працювала лікарня, але гостро відчувалася нестача медикаментів і робочого персоналу. Лиш один лікар Цюк був змушений боротися з епідемією тифу, пізніше сюди зі Станиславова був присланий лікар Ляндава¹⁸.

Викликає пошану організована А.Чайковським акція допомоги російським військовополоненим, які поверталися з угорського полону, проїздили повз Самбір. Комісаріатом були виділені кошти для допомоги продовольством і поховання померлих. “Ця любов до ближнього з’єднала всі без різниці народности в одне велике гарне, що дало на хвилю забути всю ворожечу” – так описував ці події в спогадах Андрій Якович¹⁹.

Одними з найважливіших завдань повітового комісаріату були збереження громадського порядку, організація мобілізації до війська та допомога фронту продовольством. Самбірський повіт лежав у смузі Хирівської ділянки фронту, що, звичайно, позначалося на економічній ситуації краю. Так через відсутність постачання продовольства для фронту з тилу війська УГА проводили ревізії з населення, часто не погоджені з повітовою адміністрацією. А.Чайковському вдалося владнати конфліктні ситуації, було чітко визначено питання ревізії з повітовою владою²⁰.

Але не завжди військова влада співпрацювала з комісаріатом, а ревізії населення були частим явищем. А.Чайковський згадував, що “військова влада трактувала нас, цивільних урядовців легковажно”. Він стояв на принципах австрійського конституціоналізму, що приватна власність є недоторкана, “нікого не інтерновано, ані конфісковано без опінії політичної влади і на її зарядження”²¹.

Слушна думка із цього приводу О.Седляра, що “справа незадовільного постачання війська та міст на Самбірщині дуже добре продемонструвала слабкість зв’язків між цим повітом і центральними органами влади і часту відсутність координації дій влади на місцевому та загальнодержавному рівнях”²². Самбірський комісар А.Чайковський часто згадував про відсутність зв’язку із центральною владою: “з центральною владою не мав я ніяких зв’язків”, “не можна було ніяким чином нав’язати зв’язку між верховним урядом та повітовим комісаріатом”²³. Це негативно впливало на роботу повітової адміністрації, оскільки створювало умови

для “отаманщини”. Окремі прифронтові повіти не мали змоги економічно утримувати військо, а роз’єднані військові формування стали легкою мішенню для прориву фронту.

Таким чином, діяльність Андрія Яковича Чайковського на посаді повітового комісара Самбірщини за часів ЗУНР була поставлена на службу українському народові та національній справі. Констатуючи увагу на позитивах служби А.Чайковського й ефективності виконання його обов’язків у доволі складний історичний період, помітно й брак досвіду діяльності службовця. На нашу думку, варто зазначити, що А.Чайковський уособлює світлий зразок державного діяча та є прикладом для наслідування національно свідомої молоді й сучасних державних чиновників.

1. Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / А. Чайковський ; упорядкув. Б. З. Якимовича [та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 2. – 468 с; Бігусяк М. Мовна палітра Андрія Чайковського / М. Бігусяк // Українознавчі студії. – 2006. – № 6/7. – С. 78–81; Ільницький М. Історичні повісті Андрія Чайковського / М. Ільницький // Перевал. – 2003. – № 3/4. – С. 97–100; Качкан В. Поклав серце у фундамент української нації (Андрій Чайковський) / В. Качкан // Хай святиться ім’я твоє : студії з історії української літератури XIX–XX ст. – Коломия, 1996. – Кн. 2. – С. 30–53; Мандзюк О. Андрій Чайковський. Коломийські сторінки життя і творчості 1919–1935 рр. / О. Мандзюк. – Коломия : Вік, 2000. – 29 с; Погребенник В. Центральна Європа та Азіатський Схід у мемуарах Андрія Чайковського про Боснійську війну / В. Погребенник // Слово і час. – 2009. – № 2. – С. 33–38; Продан І. Андрій Чайковський і його роман “Сагайдачний” / І. Продан // Дивослово. – 1994. – № 1. – С. 53–54; Романченко С. Співвідношення історичної правди та художнього домислу в історичному романі “Сагайдачний” Андрія Чайковського [електронний ресурс] / С. Романченко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/apif/2009_4/romanchenko.pdf.
2. Волкова М. Андрій Чайковський – знаний і незнаний / М. Волкова, І. Бочкур // Шкільна бібліотека – 2007. – № 4. – С. 55–60; Качкан В. Поклав серце у фундамент української нації (Андрій Чайковський) / В. Качкан // Хай святиться ім’я твоє : студії з історії української літератури XIX–XX ст. – Коломия, 1996. – Кн. 2. – С. 30–53; Якимович Б. Театр “Руської Бесіди” та Андрій Чайковський (Сторінки історії українського театру в Галичині) / Б. Якимович // Вісник Львівського університету. Серія мистецтво. – Львів, 2001. – Вип. 1. – С. 26–36; Седляр О. Андрій Чайковський: формування світогляду і громадська діяльність : (70-ті – початок 80-х рр. XIX ст.) / Олександр Седляр // Наукові зошити історичного факультету : зб. наук. праць / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – Вип. 7. – С. 176–190; Седляр О. Стосунки Андрія Чайковського із старорусинами (русофілами) (70-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Олександр Седляр // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2005. – Вип. IX. – С. 272–287; Тищик Б. Андрій Чайковський – відомий випускник юридичного факультету Львівського університету / Б. Тищик // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2001. – Вип. 53. – С. 80–92.
3. Седляр О. Андрій Чайковський – повітовий комісар ЗУНР у Самборі / О. Седляр // Науковий вісник українського історичного клубу. Т. IX. – М., 2004. – С. 196–199; Седляр О. В. Громадсько-політична діяльність Андрія Чайковського [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Седляр Олександр Володимирович ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2004. – 212 арк.; Якимович Б. Андрій Чайковський : життя, творчість, громадсько-політична діяльність / Б. Якимович // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 6–24; Федак Р. Андрій Чайковський – комісар ЗУНР // Самбірські вісті (спецвипуск). – 1994. – Серпень. – С. 6–7.
4. Чайковський А. Чорні рядки / Андрій Чайковський // Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т. / Андрій Чайковський ; [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 207–273.
5. Там само. – С. 207.
6. Чайковський А. Спогади. Листи / Чайковський А. Дослідження : у 3 т. / А. Чайковський ; [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – 514 с.; Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження / А. Чайковський ; [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2007. – Т. 4. – 680 с.
7. Якимович Б. Андрій Чайковський : життя, творчість, громадсько-політична діяльність / Б. Якимович // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 6–10.
8. Чайковський А. Мій життєпис / Чайковський Андрій // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 277–278.
9. Макарчук С. Українська Республіка галичан / С. Макарчук. – Львів, 1997. – С. 54.

10. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.) / П. Гай-Нижник. – К. : ЩЕК, 2010. – С. 205.
11. Чайковський А. Чорні рядки / Андрій Чайковський // Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Андрій Чайковський ; [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1 – С. 211.
12. Там само. – С. 210–211.
13. Там само. – С. 213.
14. Там само. – С. 215, 224.
15. Седляр О. Андрій Чайковський – повітовий комісар ЗУНР у Самборі / О. Седляр // Науковий вісник українського історичного клубу. Т. ІХ. – М., 2004. – С. 197.
16. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.) / П. Гай-Нижник. – К. : ЩЕК, 2010. – С. 206.
17. Чайковський А. Чорні рядки / Андрій Чайковський // Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Андрій Чайковський ; [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 214.
18. Там само. – С. 238–239, 251–252, 225.
19. Там само. – С. 217–218.
20. Седляр О. Андрій Чайковський – повітовий комісар ЗУНР у Самборі / О. Седляр // Науковий вісник українського історичного клубу. Т. ІХ. – М., 2004. – С. 197.
21. Чайковський А. “Чорні рядки” / Чайковський Андрій // Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 240, 235.
22. Седляр О. Андрій Чайковський – повітовий комісар ЗУНР у Самборі / О. Седляр // Науковий вісник українського історичного клубу. Т. ІХ. – М., 2004. – С. 198.
23. Чайковський А. Чорні рядки / Чайковський Андрій // Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / Андрій Чайковський ; [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 216, 219.

В статье на основе источников и исторической литературы показана биография писателя и общественно-политического деятеля Андрея Чайковского как уездного комиссара на Самбирицине во времена ЗУНР. Рассмотрены основные мероприятия А. Чайковского, осуществленные в целях более эффективной работы новой администрации, сохранения гражданского порядка и помощи войскам УГА.

Ключевые слова: Андрей Чайковский, уездный комиссар, Самборщина, ЗУНР.

The article focuses on the activities of the writer, civil and political personality Andriy Tchaikovsky who was also a county commissar of the WUPR in Sambirschina. The main activities of A. Tchaikovsky which were done in order to improve the work of new administration, to save the civil discipline and to help UGA are discussed.

Keywords: Andrey Tchaikovsky, county commissar, Sambirschina, WUPR.

УДК 94(477.8):32

Володимир КЛАПЧУК

МИКОЛА ЛАГОДИНСЬКИЙ – ВИЗНАЧНА ПОСТАТЬ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ЖИТТЄВИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ШЛЯХ

У статті наводяться оригінальні матеріали про життєвий і творчий шлях голови Української радикальної партії, посла до Австрійського парламенту, члена Загальної Української Ради й Української Національної Ради доби ЗУНР Миколи Лагодинського, розквіт політичної кар'єри якого припав на період його проживання в містечку Делятин.

Ключові слова: ЗУНР, Українська радикальна партія, посол, австрійський парламент, Загальна Українська Рада, Українська Національна Рада, Делятин.

Сьогодні ще не повністю висвітлені місце й роль у житті Західно-Української Народної Республіки багатьох політичних, культурних, господарських діячів Галичини. До таких імен